

УДК 349; 340.132.1; 343.851.3; 614.3
DOI <https://doi.org/10.32782/39221520>

Черезова Т. О.,
*адвокатка, аспірантка кафедри міжнародного права та галузевих
правових дисциплін
Київського університету права Національної академії наук України*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЮ ПОЛІТИКОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

PROVIDING SOCIAL AND LEGAL POLICY FOR THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL RIGHTS BY CONDEMNED PRISONERS

Статтю присвячено розгляду проблем з'ясування проблем забезпечення державною забезпечення політики реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі.

У статті проводиться аналіз соціальної політики з точки зору відповідності її гарантіям соціальних прав, адже констатується, що якщо держава «гарантує», то, такі гарантії повинні позначатись на її функціональності, спроможності, можливості, затребуваності та реалізації. На підставі цього, автором обирається методологічний шлях у тому, що усі описані кореляції повинні опиратися не стільки на бажання, а, на певну основу «функціонування» та «забезпечення». Такою основою на думку автора є суб'єктивні права, власне, безпосередньо самі соціальні права.

У ході дослідження розкривається питання особливостей соціальної політики, соціально-правової політики, які полягають у певних рівнях – загальний (державний), локальний та індивідуальний. Аналізується чинне законодавство, правова доктрина. За результатами дослідження автор приходить до висновку у тому, що реалізація соціальних прав засудженими до позбавлення волі, закладає основу до особливого забезпечення аспекту здійснення державної політики. Він (аспект) проявляється у тому, що соціальна політика є елементом державної політики. Соціальна політика, підпадаючи під особливості правового регулювання тих чи інших соціальних прав, певного правового режиму (у нашому випадку, пов'язаного із ізоляцією особи), соціального статусу особи, визначає особливий вид правової політики – «соціально-правової» із фокусом на реалізацію соціальних прав особливою категорією носіїв прав – засуджених до позбавлення волі. Таким чином, беручи до уваги зазначене, можемо констатувати те, що **«соціально-правова політика реалізації прав засуджених до позбавлення волі»** є процесом створення системи заходів, принципів, гарантій, які націлені на ресоціалізацію засуджених осіб до позбавлення волі з метою забезпечення соціальних прав, соціальних обов'язків, соціальних інтересів, соціального благополуччя в'язнів на всіх етапах відбуття ними покарання, як життєдіяльності в умовах особливого режиму пов'язаного із позбавленням волі. А забезпечення цієї політикою прав цих осіб, полягає у тому, аби різними методами, прийомами, способами створити умови для реалізації прав, виправлення засудженого, його ресоціалізації.

Ключові слова: соціальні права, соціальна політика, політика реалізації права, позбавлення волі, засуджені.

The article is devoted to the consideration of the problems of clarifying the problems of ensuring the state's policy of implementing social rights for those sentenced to deprivation of liberty. The article analyzes the social policy from the point of view of its compliance with the guarantees of social rights, because it is stated that if the state «guarantees», then such guarantees should affect its functionality, capacity, possibilities, demand and implementation. Based on this, the author chooses a methodological path in that all the described correlations should be based not so much on desire, but on a certain basis of «functioning» and «provision». According to the author, such a basis is subjective rights, in fact, social rights themselves. In the course of the study, the question of the peculiarities of social policy, social and legal policy, which consist of certain levels – general (state), local and individual. Current legislation and legal doctrine are analyzed. Based on the results of the research, the author comes to the conclusion that the realization of social rights by those sentenced to imprisonment lays the foundation for special provision of the aspect of state policy implementation. It (aspect) is manifested in the fact that social policy is an element of state policy. Social policy, falling under the peculiarities of the legal regulation of certain social rights, a certain legal regime (in our case, related to the isolation of a person), the social status of a person, defines a special type of legal policy – «social-legal» with a focus on the implementation of social rights by a special category of rights holders – those sentenced to imprisonment. Thus, taking into account the above, we can state that the «social and legal policy of the realization of the rights of those sentenced to imprisonment» is the process of creating a system of measures, principles, guarantees aimed at the resocialization of persons sentenced

to imprisonment in order to ensure social rights, social responsibilities, social interests, social well-being of prisoners at all stages of serving their sentence, as life activities in the conditions of a special regime associated with deprivation of liberty. And ensuring the rights of these persons with this policy consists in creating conditions for the realization of rights, correction of the convicted person, and his resocialization using various methods, techniques, and methods.

Key words: *social rights, social policy, law enforcement policy, deprivation of liberty, convicts.*

Постановка проблеми. Політика держави має забезпечувати реалізацію певних її функцій, в тому числі, і соціальної функції держави. Процес реалізації суб'єктивних прав охоплюється кон'юнктурою постановки питання про мету, завдання та наслідки правового регулювання тих чи інших правовідносин, відображаючи у такий спосіб конкретний контекст соціально-правової політики, її функціональність. Адже, як відомо, у найзагальнішому вигляді, право – соціальний феномен, а різні його рівні – індивідуальний, колективний та державний (загальний), охоплюються політичною складовою, адже відображають певну діяльність суб'єктів права, які переслідують ту чи іншу мету.

Уявляється, що питання реалізації саме соціальних прав засудженими до позбавлення волі, повинно також відображати функціональну здатність держави досягати мети, політика якої спрямована на виправлення засуджених, попередження нових правопорушень (ст. 50 КК України), а також їх ресоціалізації (ст. 7 КВК України). Однак, на сьогодні, ні в Конституції України, ані в КК України чи то у КВК України, не визначено політичного аспекту «правореалізації» стосовно соціальних прав засуджених до позбавлення волі. Очевидно, що за таких обставин, питання «політики реалізації», як і функціонального забезпечення державою соціальних прав засуджених до позбавлення волі залишається відкритим. Відтак, постає потреба у додатковому науковому аналізі функціонування феномену політики у правовій сфері щодо забезпечення державою реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема політики у сфері права переймалась чимало дослідників, адже дана проблематика все частіше ставала предметом наукового дискурсу, в процесі якого відшукуються відповіді на правовий зв'язок держави та права, права та соціального, права та суспільного, сус-

пільного та державного тощо. І, що особливо, можливо було відстежити – функціональність чи втрату державою впливу на ті чи інші правовідносини. Зокрема, доречно звернути увагу на праці таких вчених за таким релевантним пошуком, а саме: у галузі інформаційного права: Б.А. Кормича («Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України», докторська дисертація, 2004) [14]; у галузі кримінального права: П.Л. Фріс («Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми», монографія, 2005) [33]; О. Дудорова («Кримінально-правові проблеми сучасної України», вибрані праці, 2022) [9]; у галузі цивільного процесуального права: Я.Я. Мельника («Судова політика та її інтеграційний процес як складова частина режиму цивільної процесуальної безпеки», наукова стаття, 2016) [16, с. 32–39]; у галузі адміністративного права: І.В.Чеховську («Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації», монографія, 2013) [29], тощо.

Не було б зайвим звернути увагу на інші дослідження в гуманітарній сфері.

Так, в економічних науках, привертає увагу дослідження таких вчених як С.М. Бондаренко та Н.В. Бугас («Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку», наукова стаття, 2021) [2], С.В. Ничипоренко («Молодіжна сімейна політика в Україні», кандидатська дисертація, 2008) [19], тощо.

На рівні сфери «державного управління», не без підстав заслуговують на увагу такі автори-дослідники: О.О. Кучеренко («Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення», кандидатська дисертація, 2000) [11], В.В. Тертичка («Державна політика: аналіз і впровадження в Україні», дисертація, 2004) [27], тощо.

В сфері політології, увагу привертає сучасне монографічне дослідження за редакцією Г.І. Зеленько, назва якого «Політична система України: конституційна модель та політичні практики» (2023) [22].

Усі перелічені вище дослідження так чи інакше стосуються предмету та галузевої специфіки, і, тому не дають відповіді стосовно соціальних прав засуджених до позбавлення волі, не визначають і характер державної чи то економічної політики у досліджуваному нами напрямку.

Отож, питання політики, реалізації політики, методологічних засад її здійснення у сфері гуманітарних наук очевидно не є новими, адже перманентні проблеми стосуються щонайменше розвитку феномену політики у тій чи іншій науковій сфері, де виявляються ряд проблем, які співставляються із функціонуванням держави, його апарату тощо. Тому, уявляється, що для правового забезпечення реалізації соціальних прав, зокрема, засуджених до позбавлення волі, на сьогодні не достатньо самих понять та визначень на кшталт «правова політика», «кримінально-правова політика», «соціальна політика», тощо. Адже ми зіштовхуємось або із занадто абстрактними термінами як от вжиття слово «право», «держава», «історія», «сім'я», «інформація», «основи», «організація» або ж, із доволі звуженими галузевими підходами, які, ще й до того не враховують соціально-правовий контекст ідеї права як соціального феномену. Відповідно, питання ускладняється і в розумінні постановки проблеми стосовно такої категорії осіб, які характеризуються особливим правовим статусом – «засуджені до позбавлення волі», та певним процесом – «реалізацією прав». Отож, коли ми маємо певного «особливого правового статусу», виникає необхідність розуміти політику у соціально-правовому значенні, причому, в контексті забезпечення державою своєї функції на рівні реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі.

Мета дослідження полягає у дослідженні соціально-правової політики забезпечення реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі. З'ясування цих проблем надасть відповідь на питання стосовно того, чи «забезпечується» реалізація соціальних прав у засуджених до позбавлення волі, що сприятиме констатації деяких факторів, стосовно впливу «політики реалізації» на ефективність ресоціалізації в'язнів.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи проблеми, які пов'язані із політикою забезпе-

чення реалізації суб'єктивних прав, варто звернути увагу на ряд понять, як от «політики», «правового регулювання», «правозастосування», «функція».

Так, у філософському словнику зазначається, що «політика» (від грецьк. – державна діяльність) – у найзагальнішому значенні – це діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниці (суспільного утворення) [32, с. 494].

У підручнику із «Державної політики» (2014) [8] звертається увага на те, що ефективність державної політики підвищення добробуту полягає в побудові стратегії розвитку власної розвиненої держави, точку зору якої враховуватимуть інші країни; у поліпшенні якості життя громадян; у гарантуванні соціальної стабільності; забезпеченні національної безпеки країни [8, с. 185]. Тут, слід задатись цілком прогнотованим питанням: чи можливо відстежити сьогодні елементи згаданої стратегії в контексті реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі?, – авжеж ні. Уявляється, що цей сектор дещо виключений та перебуває за межами державних стратегій.

У монографії за редакцією вченої-політолога Г.І. Зеленько (2023) доволі слушно констатується у висновках, що на сьогодні, для України, характерним є глибоке соціально-економічне розшарування. За найбільш оптимістичними оцінками співвідношення у прибутках між 10% найбагатших і найбідніших становить 1 до 40, тоді як в країнах ЄС цей показник становить 1 до 7 (10). Величезна кількість людей, які перебували за межею або на межі бідності і вузький прошарок середнього класу не створювало соціальний прошарок для формування повноцінних політичних партій, а завдання елементарного виживання не сприяли тому, щоб люди поза свого робочого часу ще брали участь у роботі громадських організацій. Це, на думку дослідників, створило ситуацію, коли влада та суспільство існували ніби в паралельних світах, оскільки механізми інтеграції між суспільством та владою були вкрай нерозвченими, чим влада та фінансово-промислові групи успішно користувалися у власних інтересах. Фактично, – зазначають вчені, – в Україні не лишилося жодного політичного інститу-

ту, який би повноцінно виконував притаманні класичним демократіям функції – партії артикулювали інтереси ФПГ, а не суспільних груп, вибори були адаптовані під те, щоб гарантувати у владі статус-кво ФПГ, *судова система виявилася вкрай корумпованою, система державного управління деградувала, інститут політичної відповідальності непрацюючим* і т. д. і т. п. (курсив власний – Т.Ч.) [22, с. 489]. Таким чином, у висновках монографії вказуються на проблеми правової політики, зокрема судової системи, державного управління тощо, які, до того ж, існують у «розшарованому суспільстві». Відтак, «правова політика» не є достатньо функціональною та може мати негативні наслідки для локального чи то індивідуального рівня правового регулювання, в тому числі і для реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі.

Підступаючи до питань права, його політики, доцільно окреслити основні тенденції функціонування соціального у правовій політиці тієї чи іншої галузі права, або ж, вказати на їх відсутність.

Так, П.Л. Фріс, досліджуючи безпосередньо кримінально-правову політику звертає увагу на те, що законодавець в ідеалі повинен прагнути при здійсненні криміналізації до зниження її об'єму і збільшення інтенсивності. Іншими словами, кримінальний закон повинен захищати найважливіші суспільні відносини, які сприймаються більшістю населення як такі, що потребують в кримінально-правовій охорони, притому захищати за допомогою встановлення санкцій, які визнаються справедливими. Інакше, на думку дослідника, він буде направлений не на боротьбу із злочинністю, а на її «розмноження» [33, с. 339]. Отож, уявляється, що акцент на «найважливіші суспільні інтереси» очевидно перегукується із соціальними інтересами, соціальним життям, як певною базою правового порядку.

Натомість, О. Дудоров, у своїх дослідженнях підходить з іншого боку. Досліджуючи питання проблем кримінально-правової політики він зазначає, що в практиці міжнародних і закордонних судових органів мали місце кримінальні справи, в яких суди надавали перевагу принципу верховенства права перед писаними законами або тлумачили останні в спосіб,

узгоджений із вимогами верховенства права, не дивлячись на те, що це виходило за межі буквального змісту певних нормативно-правових актів. Отже, питання реалізації принципу верховенства права в кримінальному праві – це не просто теоретична концепція, а реальна практика міжнародних і національних судів [9, с. 42]. Також, за результатами дослідження вчений констатує, що відповідний міжнародний і зарубіжний досвід – лише один з аспектів складної та багатогранної проблеми, у зв'язку з чим залишаємо за собою право висловитись з приводу тих викликів, які обов'язково поставнуть при застосуванні закону України про кримінальну відповідальність у контексті реалізації принципу верховенства права [42, с. 42]. За такого підходу, можливо вказати на те, що дослідник вбачає і опирається виключно на так званий кримінальний закон. Питання соціального аспекту законодавства не зачіпається. Хоча, питання поглиблення розуміння судом питання наслідків у відповідальності, наслідків засудження особи таки ставить відкритим питання про недосконалість кримінального законодавства.

В.В. Василевич також приділив увагу дослідженню проблем кримінально-правової політики. Зокрема, він доводить, що можна виокремити такі цілі кримінологічної політики. Посеред таких, *до прикладу*, дослідник виокремлює (1) за змістом – соціальні, правові, матеріальні, виховні, психологічні; (2) за рівнем соціально-правового статусу – конституційні, законодавчі, міжнародні, тощо [6, с. 39]. Очевидно, такий підхід виокремлює наявність (присутність) соціально-правового сегменту, його задіяння у правовому регулюванні тощо.

Зокрема, В.В. Василевич приходить до одного із таких висновків, в який закладає саме «соціальний» аспект проблеми політики. Так, вчений констатує, що визначення головних цілей кримінологічної політики як оптимального образу бажаного майбутнього результату щодо протидії злочинності, як моделі формування її доктринальних теоретичних положень, а також удосконалення якості й ефективності діяльності системи органів і установ антикримінальної юстиції та інституцій громадянського суспільства слід покласти *в основу подальшої побудови соціально-правової структури*,

яка б була спроможна конструктивно працювати на головну мету – скорочення та нейтралізацію злочинності в країні (курсив власний – Т.Ч.) [6, с. 40–41].

Більш предметно підходить до проблем соціальної політики в царині кримінального права з точки зору соціально-правової складової, підходить Є.С. Мнишенко [17, с. 39–41]. Зокрема, дослідник доводить, що принцип диференціації та індивідуалізації відповідальності та покарання. Також, він зазначає, що специфіка цього принципу у кримінально-правовій політиці у сфері права на отримання освіти полягає в тому, що відповідна політика має забезпечувати на право-виконавчому рівні призначення покарання з урахуванням всіх пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, а також особу винного та його ставлення до вчиненого порушення права на отримання освіти. Також, Є.С. Мнишенко зазначає, що у сучасних умовах принцип соціальної справедливості щодо кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти повинен розумітися як принцип правотворчої і правозастосовної діяльності щодо встановлення балансу між соціальною потребою, доцільністю й одночасно невідворотністю кримінальної відповідальності за порушення права громадян на отримання освіти [17, с. 40–41].

О.В. Епель виділяє дві великі групи гарантій реалізації соціальних прав людини і громадянина: (1) *організаційні гарантії, тобто гарантії реалізації конституційних соціальних прав людини і громадянина*: (а) гарантію соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (стаття 17 Конституції України); (б) гарантію соціального захисту громадян, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (стаття 46 Конституції України); (в) гарантію забезпечення громадянами житлом безоплатно або за

доступну для них плату (стаття 47 Конституції України); (г) гарантію достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім'ї (стаття 48 Конституції України); (г) гарантію охорони здоров'я, медичної допомоги та медичного страхування (стаття 49 Конституції України); (д) гарантію охорони сім'ї, дитинства, материнства і батьківства (стаття 51 Конституції України); (е) гарантію державного утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (стаття 52 Конституції України); (е) гарантію доступної і безоплатної освіти у державних та комунальних навчальних закладах (стаття 53 Конституції України); (2) *гарантії охорони конституційних соціальних прав людини і громадянина, які поділяються на такі види*: (1) гарантії державного захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина, оскільки за статтею 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а отже, держава гарантує піклування і захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (стаття 25 Конституції України), право кожного на відшкодування за рахунок органів публічної влади матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, які вплинули на реалізацію конституційних соціальних прав людини і громадянина (стаття 56 Конституції України); (2) судові гарантії, а саме право на суд для захисту своїх конституційних соціальних прав (стаття 55 Конституції України), право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, які призвели до порушення конституційних соціальних прав людини і громадянина (стаття 55 Конституції України), право на правову допомогу при захисті конституційних соціальних прав (стаття 59 Конституції); (3) гарантії захисту конституційних соціальних прав Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Конституційним Судом України та міжнародними судовими організаціями (право на звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України за захистом конституційних соціальних прав, право на звернення за захистом конституційних соціальних прав до відповідних міжнародних судових

установ чи до відповідних органів міжнародних організацій; право на звернення до омбудсмена за захистом конституційних соціальних прав) [10, с. 358–360]. Таким чином, перелічені та диференційовані соціальні права, соціальні гарантії відображають не що інше як основу (стержень) функціонування соціального та суто правового напрямку дійсності і функціонування держави, а, по суті – її політики. Проте, на нашу думку, варто розмежовувати і питання соціального та правового у політиці, як і питання політики реалізації одного та іншого.

Термін соціальна політика є усталеним у науковій літературі. Проте питання «соціальна політика» та «соціально-правова політика реалізації права» не розглядається.

Так, у юридичній енциклопедії з права соціального забезпечення зазначається, що «соціальна політика» – система заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення соціальних, культурних прав та інтересів, соціального благополуччя людини на всіх етапах її життєдіяльності. Сутність соціальної політики пов'язується з підтримкою і розвитком відносин між різними соціально-демографічними групами населення та всередині них, створенням умов для їх нормальної життєдіяльності, встановленням соціальних гарантій і економічних стимулів для участі в суспільному виробництві, соціальним захистом вразливих груп населення. В центрі уваги соціальної політики має бути людина, забезпечення умов для її належного розвитку і самореалізації. Поняття соціальної політики визначається політологами, соціологами, економістами. Так, економіст В. Пальцев пропонує розуміти під соціальною політикою цілеспрямовану діяльність держави та інститутів громадського суспільства щодо регулювання соціальної сфери і соціальних відносин заради вдосконалення умов життя населення, перш за все, соціально незахищених груп [5, с. 703–704].

Вважається, що основою для проведення соціальної політики у державі є ст.ст. 41–52 Конституції України, які гарантують соціально-економічні права громадян, запорукою реалізації яких є, перш за все, економічні чинники [31]. В основу здійснення соціальної політики

у соціально-демократичних державах покладено такі *принципи*, як соціальна справедливість, соціальна солідарність, індивідуальна соціальна відповідальність, соціальне партнерство. Соціальна політика покликана усунути диспропорції та прояви незахищеності у суспільстві, а розвинена система соціального захисту стає політичним змістом масової демократії. Основним критерієм ефективності соціальної політики є рівень суспільної злагоди та солідарності [31].

Звісно питання політики реалізації соціальних прав є дещо іншим рівнем правового регулювання, власне – локальним, індивідуальним, а не загальним.

Відтак, можливо й відійти від конституційних аспектів, припустившись аналізу більш звуженого підходу.

Так, Л.В. Леонтева переймаючись проблемами у своєму дослідженні соціальних прав жінок доводить, що першочерговими заходами урядової політики в сфері гарантування соціальних прав жінок повинні стати: санітарно-освітня робота з питань здорового способу життя, планування сім'ї, репродуктивного здоров'я, безпечного материнства, ранньої діагностики онкологічної патології; здійснення заходів щодо підвищення свідомості жінок у напрямку збереження стану здоров'я (регулярність і частота візитів до лікаря, необхідність раннього першочергового візиту до лікаря тощо); удосконалення роботи центрів і кабінетів планування сім'ї та дитячої й підліткової гінекології, медико-генетичної служби; профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом; розширення мережі з питань репродуктивного здоров'я (збільшення кількості центрів планування сім'ї, безпечного материнства, медико-генетичного консультування тощо) та поліпшення їх забезпечення сучасним обладнанням [15, с. 574]. З такої позиції впливають додаткові аспекти забезпечення соціальної політики, які зацентровані на соціальних правах жінок. Для засуджених забезпечення соціальної політики соціальних прав жінок, засуджених до позбавлення волі, такий підхід має важливе значення.

Варто додати стосовно соціальної політики жінок думку О. Уварової. Так, вчена зазначає, що О.В. Уварова визначає певні рекомендації

стосовно одного із напрямку реалізації гендерної політики, а це: формування вміння представників юридичної професії, в першу чергу суддів, ідентифікувати ті випадки, коли порушення прав та законних інтересів жінки стає наслідком дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно-нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків, або ж гендерних стереотипів, які існують в суспільстві [28].

Роблячи акцент на соціальні справедливості, доцільно звернути увагу на питаннях «соціальної політики» за визначеністю та сутністю, і віднайти поєднуючі компоненти.

К. Денисенко аналізуючи понятійно-категоріальний апарат державної політики у сфері соціального захисту приходять до висновку стосовно рівнозначності поняття «державна політика у сфері соціального захисту» та «державна соціальна політика», оскільки їх єдиною категорією насамперед є те, що перше і друге: є внутрішньою політикою держави; розробляє та впроваджує держава; становить комплекс державних заходів; спрямовується на життєзабезпечення передусім соціально-вразливих громадян. Відтак, К. Денисенко констатує, що ці поняття взаємопов'язані та взаємообумовлені, тому їх помилковим є їх розділення [7, с. 99].

У соціальній філософії зазначається, що кожний структурний підрозділ виконує певну роль і посідає певне місце в політичній системі суспільства – їх можна визначити виходячи з того, *інтереси якої соціальної групи відбивають* і захищають ті чи *інші політичні інститути* чи *громадські організації*, яке співвідношення цих *інтересів з національними інтересами* й загальнокультурними цінностями; які цілі та завдання вони ставлять щодо реальних політичних реформ і перетворень відповідно до зазначених інтересів; які дії і заходи пропонують і якими засобами їх здійснюють (курсив власний – Т.Ч.) [1, с. 432].

Отже, у політиці, як певній діяльності виокремлюються певні рівні. Це означає, що політику реалізації права «на щось...», як і політику забезпечення «чогось...», можливо уявляти на найнижчих рівнях – локальному, індивідуальному.

В підтвердження зазначеного, думка Л.Р. Наливайко є також важливою. Так, вче-

на, аналізуючи законодавчі акти станом на 2007 р., вбачала такі тенденції розвитку соціальної функції сучасної Української держави, як от: перехід до взаємної відповідальності всіх суб'єктів соціальної політики за результатами соціального розвитку; розвиток системи соціального забезпечення непрацездатних осіб шляхом підтримки відповідних інфраструктури (державних та недержавних); добровільність і різноманітність форм участі громадян у формуванні і реалізації соціальної політики; захист працездатних осіб від соціальних ризиків здебільшого на страхових принципах; стимулювання активності участі громадян у формуванні власного добробуту (шляхом створення правових, фінансово-економічних умов) [18, с. 17].

На думку Л.Р. Наливайко, під соціальною функцією держави слід розуміти основні напрямки її діяльності в соціальній сфері із забезпечення гарантування гідних умов існування для кожної людини, створення рівних справедливих можливостей для розвитку особистості та формування цілісного, динамічного соціального захисту [18, с. 16]. Отже, такі напрямки не тільки диференціюють той чи інший політичний рівень, алей стосуються загальних прав та інтересів так і індивідуальних.

При цьому дослідниця (Л.Р. Наливайко) вважає, що такий підхід відображає призначення держави соціальній орієнтації; такий підхід співпадає із міжнародними стандартами, які закріплюють обов'язок держави забезпечити гідний рівень життя своїх громадян [18, с. 16]. У зміст соціальної функції держави Л.Р. Наливайко вкладає: забезпечення економічних і правових гарантій невід'ємного права кожної людини досягати добробуту своєю працею і знаннями, тобто гарантованість самореалізації громадян в економічній діяльності задля отримання відповідних матеріальних благ; створення механізму соціального захисту всіх груп населення і, в першу чергу, менш захищених; впровадження цілісної моделі соціального страхування (пенсійного, медичного, по хворобі, безробіттю тощо); психологічна допомога, спрямована на забезпечення особистості й оздоровлення мікроструктури середовища з метою встановлення її самостійності; ство-

рення для кожної людини гідних умов існування та рівних життєвих шансів у соціальній сфері [18, с. 16].

Тому цілком виправданим видається підхід О.З. Панкевич у тому, що у сучасний період у діяльності соціальної держави в гуманітарній сфері дедалі виразнішою стає тенденція до зміщення «центра ваги» при виконанні соціальних функцій від власне державних установ до інституцій приватного бізнесу та недержавних неприбуткових організацій. Попри це, держава й надалі має залишатися головним суб'єктом соціальної політики, відіграючи чільну роль у забезпеченні гарантій здійсненності економічних, соціальних і культурних прав своїх громадян [20, с. 147].

На думку М.В. Кравченко модернізація державної політики у сфері соціального захисту населення України – це тривалий і послідовний процес змін, а не тимчасова компанія щодо створення позитивного політичного іміджу та отримання електоральної підтримки. Модернізація має проводитися з урахуванням перешкод (корупція; низькі соціальні видатки держави, які не компенсують індивідуальний внесок у людській розвиток; ресурсний дефіцит відтворення людського капіталу; незначна частка середнього класу як базису і головного двигуна модернізації) та вироблення шляхів щодо їх мінімізації, а також із врахуванням глобальних тенденцій. Встановлено, що забезпечення успішної модернізації державної політики у сфері соціального захисту повинно базуватися на сукупності умов і чинників, серед яких визначено такі: провідна роль держави з одночасним узгодженням участі громадянського суспільства в модернізаційних процесах, зокрема прогресивні зрушення у сфері зайнятості за участю держави, побудова цивілізаційних відносин між роботодавцем і найманими працівниками; модернізація економіки; систематичний діалог і взаємодія між державою, органами місцевого самоврядування, підприємцями, громадськими організаціями та окремими громадянами щодо прийняття важливих рішень; роз'яснювальна робота; орієнтація на тенденції соціальної політики європейських держав; системність заходів модернізації; оперативність реалізації окреслених заходів. На думку М.В. Кравченко, запропоновані чинни-

ки та умови сприятимуть раціональному та ефективному використанню комплексу фінансових, економічних, організаційних і кадрових ресурсів. Проведена модернізація державної політики у сфері соціального захисту населення забезпечить якісно новий рівень соціального розвитку українського суспільства, істотне зростання добробуту громадян, підвищення соціальної справедливості та соціальної відповідальності всіх суб'єктів цього процесу, посилення впливу особи, громадських організацій на формування та реалізацію державної політики, максимально враховуючи потреби всіх людей [12; 13].

Соціально-правовий аспект забезпечення реалізації соціальних прав можливо углядіти із чинного законодавства. Зокрема, у ст. 5 Закону України «Про судовий збір» (Пільги щодо сплати судового збору) визначено, що від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються: «... (17) засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк та до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також особи, взяті під варту, – у справах, пов'язаних із питаннями, які вирішуються судом під час виконання вироку відповідно до статті 537 Кримінального процесуального кодексу України, у разі відсутності на їхніх особових рахунках коштів, достатніх для сплати судового збору [21]. Це пояснюється тим, що інститут судового збору відображає не тільки стимулюючу від зловживань правом, не тільки забезпечувальну функцію процесу розгляду судом справи, алей соціальну функцію держави на локальному рівні.

Як правова політика по реалізації прав в'язнями, можливо звернути увагу на дослідження В.О. Човгана, який веде мову про обмеження прав в'язнів. Так, аналізуючи стандарти обмеження у площині документів Ради Європи, ЄСПЛ, Стандартів ООН, дослідник приходиться до висновку у тому, що існує певна непослідовність між практикою ЄСПЛ та м'яким правом Ради Європи в питанні стандарту обмежень прав в'язнів. Вона здебільшого проявляється в дещо відмінному баченні пропорційності та обґрунтованих цілей обмежень. Але обидва типи стандартів сходяться в одному – необхідності мінімізації караль-

ного впливу держави шляхом мінімізації обмежень. Стандарти Ради Європи, на відміну від стандартів ООН, не приділяють особливої уваги доктрині неминучих в ув'язненні обмежень. Натомість, вважає дослідник, вони набагато більше акцентують увагу на принципах мінімальності (пропорційності) та індивідуалізації. Більше того, особливо важливо, що ці принципи відображаються в конкретних практично орієнтованих стандартах, які виробляються в процесі застосування стандартів Ради Європи Європейським судом та КЗК. Вимоги індивідуалізації та мінімальності обмежень, максимального наближення правового статусу в'язнів та вільних осіб, жорсткого лімітування правообмежувальної репресії держави фактично стали імперативами, які визначають зміст та спрямованість міжнародних пенітенціарних стандартів. Тим не менш ці стандарти не дають достатніх орієнтирів для розуміння того, якою мірою повинні мінімізуватися обмеження. На наше переконання, в остаточному підсумку головну роль у майбутньому пропорційності у пенітенціарному контексті відіграватиме безпека. Можемо припускати, що це відбуватиметься в умовах недостатніх емпіричних даних та порівняльних досліджень для полегшення імплементації вказаних міжнародних стандартів [30, с. 303–304]. Отож, саме у такому аспекті тандему документів, що окреслюють певні стандарти обмеження прав в'язнів ми можемо відстежити конкретну правову політику у сфері пенітенціарної системи, соціально-правових наслідках для осіб, позбавлених волі та державного управління системою ув'язнення.

Б.А. Корміч визначає, що поняття державно-правового механізму формування і реалізації державної політики в сфері інформаційної безпеки, який представляє собою впорядковану сукупність інститутів держави, задіяних у процесі формування і реалізації політики інформаційної безпеки, внутрішні та зовнішні ролі і відносини якої регулюються системою правових норм та принципів [14, с. 35].

У навчально-науковій юридичній літературі зазначається, що державний режим слід відрізнити від політичного режиму, який є більш широкою категорією й віддзеркалює порядок здійснення політичної влади всіма суб'єктами політичної системи, а також методи та спосо-

би боротьби за політичну владу [26, с. 28–29]. І.О. Соколова досліджуючи уточнює, що правовий режим – органічна частина державних та політичних режимів, які перетворюються в юридичну форму, встановлюються та реально здійснюються за допомогою саме правових режимів [24, с. 18–19]. Правові режими безпосередньо відображають найважливіші елементи правової політики держави. Правова політика є сукупністю правових засобів, цілей. Завдань, комплекс ідей, програм, установок, пріоритетів, принципів, що базуються на науковому підґрунті й реалізуються у сфері дії права [24, с. 19].

Вона також доводить, що правовий режим виступає скороченим позначенням порядку регулювання, вираженого в характері та обсязі прав стосовно певного об'єкта регулювання [24, с. 128].

Правовий режим включає певні складові, які, на нашу думку, відносяться до правової політики. Зокрема, у підручнику із теорії права до правового режиму відносять: (1) особливості предмета правового регулювання; (2) закріпленні в законодавстві права, обов'язки та відповідальність; (3) позиції, які займають сторони в регульованих відносинах [25, с. 270].

Отож, слід змістити акценти в кон'юнктурі політики соціального на «правового регулювання», «правозастосування», як допоміжні сектори правової політики.

Так, О.В. Стукаленко приходиться у своєму дослідженні до висновку стосовно того, що під механізмом правового регулювання прийнято розуміти взяті в єдності та взаємодії правові засоби, які беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин [23, с. 23]. Натомість, до основних ознак способу правового регулювання деякі дослідники пропонують відносити: (1) формально юридичне закріплення аз допомогою норм права та інших правових приписів; (2) регулятивний характер (врегулювання правовідносин); (3) комплексний характер змісту способу регулювання (правові засоби, процедури, прийоми реалізації); (4) процесуальний характер реалізації (діяльність суб'єктів правовідносин відповідно до припису норми); (5) доцільність (головна мета способу правового регулювання – упорядкування діяльності суб'єктів правовідносин через визначення певних варіантів поведінки:

дозволи, зобов'язання, заборони. Де дозволи є стимулюванням); (6) адресність (спрямування на конкретного суб'єкта); (7) вибірковий характер впливу (здійснюється законодавцем диференційовано з урахуванням суб'єктів правовідносин) [3, с. 10–11].

В той же час, поняття «правозастосування» визначається як особлива форма правореалізації, яка пов'язана із здійсненням владних повноважень компетентними учасниками процесу правового регулювання з метою конкретизації й індивідуалізації змісту правових норм і принципів у суб'єктивних правах і обов'язках та забезпеченням їх фактичної реалізації [4, с. 562].

Зрештою, думається, що слід взяти до уваги так би мовити «*політику соціальної мобільності*», яка використовується у різних сферах економіки. Цю ідею було б доречно впровадити в установах відбування покарання. Вона повинна передбачати надання соціальних послуг, захист соціальних прав, надання соціально-прийняттого житла для перебування в'язня в місцях позбавлення волі, тощо. Саме за таких комплексних сфер може бути реалізація соціальних прав засудженими до позбавлення волі.

Також, на підставі проведеного аналізу соціальної політики з точки зору відповідності її гарантіям соціальних прав, слід констатувати, що якщо держава «гарантує» («щось»), то, такі гарантії повинні позначатись на її функціональності, спроможності, можливості, затребуваності та реалізації. На підставі цього, можемо казати на те, що обраний методологічний шлях, дає можливість опиратися описаним корелятам на певну основу «функціонування» та основу «забезпечення». Такою основою на нашу думку є суб'єктивні права, власне, безпосередньо самі соціальні права. Тобто, за таких обставин, слід констатувати і те, що держава повинна забезпечити насамперед гармонію між правами та гарантіями – в цьому сенсі «політики реалізації». Для цього, саме держава повинна оцінити спроможності та механізми втілення/реалі-

зації ідеї – їх ефективність, а, по суті, ось на чому та за яких обставин може гуртуватися «соціально-правова політика реалізації»: на цілком реальних факторах – правах, благах, інтересах; на повноваженнях. Також, політика, в тому числі і соціальна, за визначенням, може ґрунтується на ідеї, меті, які закладають фундамент для завдань держави в соціально-правовому напрямку забезпечення реалізації конкретних благ. Отож, соціально-правова політика реалізації має усі рівні – загальний, локальний, індивідуальний. Вона реалізується як самими носіями прав так і уповноваженими особами забезпечувати таку реалізацію – установи виконання покарань, їх посадовими особами; судами тощо.

Висновки. Реалізація соціальних прав засудженими до позбавлення волі, закладає основу до особливого забезпечення аспекту здійснення державної політики. Він (аспект) проявляється у тому, що соціальна політика є елементом державної політики. Соціальна політика, підпадаючи під особливості правового регулювання тих чи інших соціальних прав, певного правового режиму (у нашому випадку, пов'язаного із ізоляцією особи), соціального статусу особи, визначає особливий вид правової політики – «соціально-правової» із фокусом на реалізацію соціальних прав особливою категорією носії прав – засуджених до позбавлення волі. Таким чином, беручи до уваги зазначене, можемо констатувати те, що «*соціально-правова політика реалізації прав засуджених до позбавлення волі*» є процесом створення системи заходів, принципів, гарантій, які націлені на ресоціалізацію засуджених осіб до позбавлення волі з метою забезпечення соціальних прав, соціальних обов'язків, соціальних інтересів, соціального благополуччя в'язнів на всіх етапах відбуття ними покарання, як життєдіяльності в умовах особливого режиму пов'язаного із позбавленням волі. А забезпечення цією політикою прав цих осіб, полягає у тому, аби різними методами, прийомами, способами створити умови для реалізації прав, виправлення засудженого, його ресоціалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михайленко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручник. Вид. 4-е, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с.

2. Бондаренко С.М., Бугас Н.В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_2_23. (дата звернення: 18.11.2023).
3. Ванчук І.Д. Спосіб правового регулювання: окремі аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 10–11.
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.: 3. Загальна теорія права/ редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 592 с.
5. Велика українська юридична енциклопедія: Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/редкол.: М. І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. 912 с.
6. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія / В. В. Василевич. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
7. Денисенко К. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. *Ефективність державного управління*. 2017. ВИП. 2 (51). Ч. 1. С. 95–101. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_2_13. (дата звернення: 18.11.2023).
8. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К.: НАДУ, 2014. 448 с.
9. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с. URL.: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/521503.pdf>. (дата звернення: 18.11.2023).
10. Епель О.В. Доктрина захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 438 с.
11. Кучеренко О.О. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / О.О. Кучеренко; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2000. 20 с.
12. Кравченко М.В. Формування та впровадження нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства (управлінський аспект): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Кравченко М.В.; Українська академія державного упр. при Президентові України. Київ, 2001. 20 с.
13. Кравченко М. В. Умови та чинники модернізації державної політики у сфері соціального захисту населення України. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_7. (дата звернення: 18.11.2023).
14. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2004. 41 с.
15. Леонтева Л.В. Соціальні права жінок та юридичні гарантії їх захисту в Україні. *Форум права*. 2010. № 4. С. 572–575. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_90. (дата звернення: 18.11.2023).
16. Мельник Я. Судова політика та її інтеграційний процес як складова частина режиму цивільної процесуальної безпеки. *Право і суспільство*. № 5. 2016. С. 32–39. URL.: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/5_2016/part_2/5-2_2016.pdf. (дата звернення: 18.11.2023).
17. Мнишенко Є.С. Принципи кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ПРАВО. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 39–41.
18. Наливайко Л.Р. Теорія соціальної функції сучасної Української держави в умовах політичних та економічних перетворень. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 13–17. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_4. (дата звернення: 18.11.2023).
19. Ничипоренко С.В. Молодіжна сімейна політика в Україні: формування та шляхи реалізації. автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. Київ, 2008. 20 с.
20. Панкевич О.З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії: Монографія / За заг.ред. д-ра юрид. наук, проф. П.М. Рабіновича. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 183 с. URL.: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4321/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%9E.pdf>. (дата звернення: 18.11.2023).
21. Про судовий збір: Закон України від 8 лип. 2011 року № 3674-VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>. (дата звернення: 18.11.2023).
22. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ШІЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
23. Стукаленко О. В. Нотатки до розуміння категорії «механізм правового регулювання». *Правова держава*. 2017. № 26. С. 20–25. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2017_26_6. (дата звернення: 18.11.2023).

24. Соколова І.О. Правовий режим як категорія правової науки: монографія/ І.О. Соколова. Х.: Право, 2014. 152 с.
25. Теорія права і держави: підруч./за заг.ред. докт.юрид.наук А.С. Васильєва. К.: КНТ. 2009. 464 с.
26. Теорія держави і права: посіб.для підготв до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський; за заг.ред. О.В.Петришина. Харків: Право, 2018. 196 с.
27. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: автореф. дис... д-ра наук з держ. управління: 25.00.01 / В.В.Тертичка; Нац.акад.держ.упр. при Президентові України. К., 2004. 36 с.
28. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. Публікація. УГСПЛ. 2016. URL.: <https://www.helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>. (дата звернення: 18.11.2023).
29. Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації. Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. 736 с.
30. Човган В.О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування. Монографія / В.О. Човган; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: Права людини, 2017. 608 с.
31. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради та автор передмови В.П. Черних. – 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: «МОРІОН», 2010. URL.: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7581/socialna-politika>. (дата звернення: 18.11.2023).
32. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред.: Л.В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Київ: Абрис, 2002. 751 с. URL.: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/24555>. (дата звернення: 18.11.2023).
33. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Монографія. К.: АТІКА, 2005. 332 с.